

19. Советская милиция: история и современность (1917–1987) / под ред. П. П. Михайленко. – М., 1987.
20. Советское строительство на Екатеринославщине // Ведомости Екатеринославского губисполкома. – 1921. – № 1–2. – С. 13–14.
21. Соколов А. К. Лекции по советской истории (1917–1940) / А. К. Соколов. – М., 1995.
22. Старченко О. В. Історія виникнення і розвитку перших форм взаємодії в системі внутрішніх справ України в боротьбі зі злочинністю / Н. Г. Старченко // Науковий вісник ДДУВС. – 2004. – № 3. – С. 19–27.
23. Центральный державный архив вищих органів влади та управління України. – Ф. 5, оп. 1, спр. 1368.
24. Там само. – Ф. 6, оп. 1, спр. 1183.
25. Шкіряк З. Реформа правоохоронних органів, яка має незабаром розпочатися, триватиме до 2017 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2014/11/16/shkiiryak_reforma_mvs_tryvatyme_do_2017.

Надійшла до редколегії 08.11.2014

УДК 94(477.83)«1944/1952»

Н. С. Рожик, М. В. Сеньків

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ СЕЛО: КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ (1944–1952 рр.)

Проаналізовано насильницькі методи колективізації західноукраїнського села. Показано, що побої, залякування, шантаж, провокації, арешти, депортації, податкова політика тощо звужували соціальну базу визвольного руху, а відтак відкривали дорогу до організації колгоспів.

Ключові слова: західноукраїнське село, колективізація селянських господарств, тоталітарний режим, визвольна боротьба.

Н. С. Рожик, Сенькив М. В. Западнoукраинское село: коллективизация крестьянских хозяйств (1944–1952 гг.).

Проанализировано насильственные методы коллективизации западноукраинского села. Показано, что побои, устрашение, шантаж, провокации, аресты, депортации, налоговая политика и т. п. сокращали социальную базу освободительного движения, открывали дорогу к организации колхозов.

Ключевые слова: западноукраинское село, коллективизация крестьянских хозяйств, депортации, тоталитарный режим, освободительная борьба.

Rozhuk N. S., Sen'kiv M. V. Village of Western Ukraine: collectivization of peasant economies (1944–1952).

In this article it has been analysed the three stages of the collectivization in a Western Ukrainian village. The first one was held during the initial establishment of the Soviet power (1940– the first half of 1941) and its re-establishment (1944–1946), when the political preconditions of the collectivization were laid out. During that stage there appeared the separate collective farms – the segments of the totalitarizm in the village. The second stage was characterized by the total transformation to collectivization., the beginning of the peasants' mass alienation from their property, the starting of the terror against the national liberation movement and the deportation policy (1947–1948). The third one was also characterized by the completion of the collectivization, the establishment of the collective farming system, the transformation

of the peasants-owners into the modern serfs, the destruction of the socio-economic base of the national liberation movement (1949–1952).

In the article it has also been shown that the collectivization's violent methods of the Western Ukrainian village: beatings, intimidation, blackmail and provocations, arrests, deportations, destruction of farms limited the social base of the liberation movement, thus opening the way for the organization of collective farms. The armed struggle of the OUN-UPA had impact upon the rates and methods of collectivization. The collectivization's fate depended upon the results of that struggle, which on the one hand, was the instrument for the suppression of the liberation movement, and on the other hand was the means to its «nutrition». Up to the end of 1952 the total and violent collectivization was finished in the Western Ukrainian lands. Therefore, «the revolutionary restructuring» of the Western Ukrainian village was done – the alienation of the peasant from his property, the destruction of the farmer-breadwinner.

Keywords: West-Ukrainian collectivization, deportations, the total regime, the liberation struggle.

У другій половині 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. в західноукраїнському селі тоталітарний режим здійснив насильницьку колективізацію, яка супроводжувалася жорстокістю, страхіттям і депортаціями населення у віддалені регіони СРСР. Сотні тисяч селян були відчужені від приватної власності. У жертву більшовицькій доктрині соціалізму було принесено долі багатьох невинних людей, знищено одвічний селянський уклад. Саме ці обставини та непрості проблеми пошуків українським народом шляхів виходу з гострої і тривалої соціально-економічної, політичної, морально-духовної кризи актуалізують потребу дослідження першопричин і наслідків колективізації.

У незалежній Україні опубліковані праці В. Біласа [3], А. Кентія [11], Ю. Киричука [12], О. Ленартовича [14], А. Русначенка [19], Б. Яроша [28], В. Барана [2], колективна монографія «Історія українського селянства» [9] та інші, які висвітлюють соціально-політичні процеси 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст. у західному регіоні України. Однак насильницькі форми та методи колективізації західноукраїнського села у них розкрито фрагментарно. Автор робить спробу заповнити цю прогалину.

Умовно можна виділити три основні етапи колективізації. Перший припадає на роки початкового становлення радянської влади (1940 – перша половина 1941 рр.) та її відновлення (1944–1946 рр.), коли закладалися політичні передумови колективізації, виникали окремі колгоспи – сегменти тоталітаризму на селі. Другий – перехід до суцільної колективізації, початок масового відчуження селянина від власності, розгортання терору проти національно-визвольного руху, насамперед, депортаційно-пересельницької політики (1947–1948 рр.). Третій – завершення суцільної колективізації, утвердження колгоспного ладу, перетворення селянина-господаря в новітнього кріпака, знищення соціально-економічної бази національно-визвольного руху (1949–1952 рр.) [20, с. 167, 168].

На темпи і методи колективізації значною мірою впливала збройна боротьба ОУН-УПА. Від її результатів залежала і доля колективізації, яка, з одного боку, була інструментом придушення національно-визвольного руху, з другого, – підживляла і роздмухувала його.

Перші колгоспи в західноукраїнському селі були організовані ще 1940–1941 рр., а після війни відновлювалися. У 1944 р. їх нараховувалося 38, у т. ч. у Тернопільській області – 35, Львівській – 1, Рівненській – 1, Чернівецькій – 1. На кінець 1946 р. у західному регіоні України було 254 колгоспи, що становили 0,8 % селянських дворів [13, с. 77].

Більшість колгоспів виникали на базі колишніх фільварків, а їх членами ставали наймити і найбільш бідна частина селянства. У 1946 р. із 12 існуючих колгоспів Львівської області три об'єднували по 15 селянських господарств, п'ять – від 15 до 30, два – від 60 до 100 [15, с. 109]. У Любомельському районі Волинської області 1947 р. існували два колгоспи: у с. Скиби та с. Штунь, які мали 292 га землі, 21 кінь, 26 свиней, 30 голів великої рогатої худоби [24, с. 476].

Бідніше селянство сподівалося, що колективна форма господарювання за державної підтримки стане економічно вигіднішою, ніж дрібне селянське господарство. Бідняки через відсутність реманенту і тяглової сили не могли самостійно вести власне господарство. Тому вони були готові об'єднатися у сильнішу структуру, яка б взяла на себе організаційно-виробничі турботи, відповідальність за результати господарювання та забезпечила прожитковий мінімум [20, с. 168].

Комуністичні ідеологи підступно спекулювали на прагненнях обездоленого селянина, декларували «велич» сільського пролетаря, його особливий статус у революційну епоху. Все це імпонувало нужденним селянам, що плекали надію нарешті «пожити по-людськи». Послідовно і цілеспрямовано насаджувалися вульгарно інтерпретовані гасла на кшталт: «Колгосп – єдиний шлях до заможного життя», «Куркуль – запеклий ворог селянина-трудівника» і т. п., утверджувалася людиноненависна мораль, братовбивча війна, соціальна ненависть [21, с. 124].

На цьому етапі колективізації невелика частина бідняків, сільських наймитів і поодинокі переселенці, які не могли звести кінці з кінцями, під впливом пропагандистської машини шукали в колгоспах порятунку, вихід із злиднів і бідувань. Саме вони перші об'єднувалися в колгоспи, як правило, на добровільних засадах.

Однак абсолютна більшість селян не підтримувала ідеї колгоспного ладу. Це пояснюється низкою причин. По-перше, у західноукраїнському селі була вкорінена психологія власника. Важко уявити, щоб селяни, які упродовж багатьох віків мріяли про землю і виїжджали в пошуках кращої долі до США, Канади, Австралії, Аргентини, Бразилії, поспішали з нею розстатися і вступити до колгоспу. Вони прагнули одержати від нової влади землю у приватну власність і вільно на ній господарювати. По-друге, ще свіжими були спомини про колективізацію на Західній Україні в довоєнний період, коли відбувався масовий терор, депортація населення до Сибіру, Казахстану та в інші віддалені райони СРСР. По-третє, у 1946–1947 рр. Східну Україну охопив голод. У Галичині, де його не було, з'явилися люди із Наддніпрянщини у пошуках харчів. Кращих «агітаторів» проти колгоспного ладу годі було шукати. По-четверте, загони УПА і підпілля ОУН вели відчайдушний опір колгоспному ладу [Там само, с. 124].

Колективізація західноукраїнського села ускладнювалася і тим, що існувала велика розпорошеність у землекористуванні, зберігалася черезсмузжя. На Буковині 160 тис. господарств мали 1,5 млн земельних наділів, які нерідко були віддалені від сіл на десятки кілометрів [10, с. 81]. У селі Уніж Городенківського району Станіславської області на одне господарство припадало в середньому 12 клаптикових ділянок [8, с. 17]. У багатьох місцях орні угіддя розміщувалися невеликими ділянками серед лісів і боліт площею 2–5 і менше гектарів [17, с. 199, 200]. Ще однією особливістю західноукраїнського села була наявність великої кількості хуторських господарств. Лише на Волині нараховувалось 167 тис. хуторів [14, с. 49].

Більшовицькій владі майже не вдалося розколоти селянство за класовими ознаками, створити той «актив», завдяки якому здійснювалася колективізація у східних регіонах України. На західноукраїнських землях на той час не було такого соціального розшарування населення, як у Наддніпрянщині. Тут бракувало заможного селянства, щоб після ліквідації поміщиків робити політику на ворожнечі наймитів, середняків і куркулів. Західноукраїнське село було переважно бідняцько-середняцьким. Земельні громади не мали чітко означеного соціального характеру [21, с. 125].

Про те, що селяни не хотіли вступати в колгоспи, свідчать такі факти. Серед незначної групи колгоспів, які були створені в 1944–1946 рр., існували також «паперові господарства». Зокрема, в Милятинському районі Львівської області під виглядом колгоспу ім. Сталіна фактично існувало підсобне господарство машинно-тракторної станції. У Радехівському районі цієї області в колгоспі ім. Хрущова з 35 членів у МТС, на млині, пивоварні та інших підприємствах і організаціях працювало – 32. Оскільки селяни не хотіли вступати до колгоспу, то районна влада, для «справної цифри», створювали фіктивні колгоспи [18, с. 18].

У перші післявоєнні роки радянська влада спрямувала головний удар проти заможної частини селянства. За даними фінансових і заготівельних органів у 1945 р. у семи західних областях (без Закарпаття) налічувалось 65 тис. куркульських господарств. Вони становили 4,8 % загальної кількості селянських господарств і володіли 13,8 % земельних угідь. Близько 3 тис. дворів налічувалося на Закарпатті [15, с. 121]. Це були сильні господарства, які мали у своєму розпорядженні землю, пасовища, худобу, тяглову силу, господарський реманент, уміло та ефективно господарювали, виробляли основну долю товарного хліба.

Тоталітарна влада почала конфіскацію землі в господарствах, що перевищували встановлені державою норми землекористування. У Закарпатській області в грудні 1945 р., встановлювалися такі верхні межі землекористування: для низинних округів – 6 га, для гірських – 8 га орної землі. В інших західних областях України із введенням у дію закону про обмеження куркульського землеволодіння величина господарств зменшилась і складала в середньому 8,6 га орної землі на один двір [Там само, с. 121].

Протягом 1944–1946 рр. партійно-радянське керівництво ще не могло ставити питання суцільної колективізації. Бойові дії УПА унеможлилювали створення колгоспів. У лютому 1946 р. Микита Хрущов, будучи у Львові, підкреслював: «Я не оголошую ніякого змагання між областями по організації колгоспів... Цю роботу слід піднести, але не форсувати». Щоправда, він тут же додавав: «Не форсувати, але не затримувати, з іншого боку» [27, с. 348]. Класичний візирець більшовицького лицемірства.

Курс на суцільну колективізацію був визначений уже четвертим п'ятирічним планом, схваленим Верховною Радою СРСР 18 травня 1946 р. У західних областях України планувалося здійснити ленінську тріаду: індустріалізацію, колективізацію, культурну революцію. Щодо села це означало: в економічній галузі – знищити приватну власність і дрібнотоварне виробництво, в політичній – закріпити радянську владу, в ідеологічній – подолати національно-визвольний рух та утвердити радянську ідеологію [21, с. 126].

20 червня 1947 р. ЦК КП(б)У і Рада Міністрів УРСР прямо поставила завдання для західного регіону України «наздогнати» у своєму політичному і культурному розвитку східні області, тобто розпочати суцільну колективізацію.

До кінця року тоталітарна влада планувала повністю відновити діяльність колгоспів, які існували у довоєнний період. Практично це означало збільшити їх кількість майже вдвітьє. Із 49 колгоспів Дрогобицької області у 1947 р. 35 виникло у жовтні–грудні. 1948 р. із 216 колгоспів Львівської області 163 були організовані в осінньо-зимовий період. У Станіславській області за десять місяців 1947 р. було створено 28 нових колгоспів, із яких 20 сформувалися після червня [Там само, с. 126, 127].

До кінця 1948 р. в Чернівецькій області було колективізовано 73,3 % селянських господарств, у Волинській – 71,2, в Дрогобицькій – 67,0, у Закарпатській – 46,0% [Там само, с. 126, 127]. Дещо повільніше розгорталася примусова колективізація у Львівській, Станіславській, Тернопільській та Рівненській областях. Тут були міцні традиції приватної власності. Загони УПА і підпілля ОУН продовжували чинити впертий опір запровадженню колгоспного ладу. На кінець 1948 р. у Львівській області було колективізовано 33 % селянських господарств, у Тернопільській – 34, у Рівненській – 25, у Станіславській – 17 % [Там само, с. 128].

У цих областях переломним став 1949 рік. Це було пов'язано із поступовим згасанням національно-визвольної боротьби. До цього часу було репресовано та депортовано селян, які брали активну участь у національно-визвольній та антиколгоспній боротьбі, що значно звузило соціальну базу руху опору.

Перша хвиля депортацій припала на жовтень 1947 р., друга – на кінець 1948 р., що було пов'язано з переходом до суцільної колективізації. За неповними даними, в 1939–1953 рр. із Західної України у східну частину СРСР вивезено 2 196 170 осіб, або 20,5 % усього населення краю [16, с. 181].

Селян залучали до колгоспів грубими, насильницькими методами: податковим пресом, погрожуванням, залякуванням, шантажем, провокаціями, вивезенням на Сибір і навіть убивствами. У Волинській області за перше півріччя 1947 р. лише офіційно зареєстровано 34 випадки порушення законності під час організації колгоспів (побиття громадян, вилучення в них майна, погроза зброєю) [27, с. 349].

Під гаслом боротьби проти куркулів – «кровопивців-лихварів» та «посібників – українських буржуазних націоналістів», розгорнулася кампанія «розкуркулювання». У західних областях «куркулів» як таких на той час уже не було, йшлося фактично про селян-трударів, які мали трьох або чотирьох коней та корів, деякі селяни зрідка використовували найману працю. З літа 1947 р. фактично розпочалося масове відчуження селянина від власності та перетворення його в наймита. Термін «куркуль» політизувався, тому розкуркулюванню підлягали селяни будь-якої категорії як носії приватновласницької ідеології [20, с. 169].

Саме з 1947 р. поряд із позаекономічним примусом посилювався податковий прес як головний засіб знищення селянина – самостійного господаря. 3 червня 1947 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про порядок заготівлі сільськогосподарської продукції в куркульських господарствах Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Рівненської, Волинської і Чернівецької областей». Постанова збільшувала на 50 % норми поставок сільськогосподарської продукції, а термін її здачі скорочувався на 1–3 місяців [6, с. 11, 12].

Місцеві органи влади розгорнули перереєстрацію так званих куркульських господарств. Їх насправді самочинно визначали працівники НКВС, голови сільських рад, секретарі партійних осередків, сільські активісти. І тут певною мірою виявлялося свавілля партійно-радянського апарату та абсолютна незахищеність

селянина. За офіційними даними, на 1 серпня 1947 р. у західних областях України нараховувалося 16 374 так званих куркульських господарств, у т. ч. у Волинській області – 3 941, Дрогобицькій – 1 419, Львівській – 2 126, Рівненській – 2 235, Станіславській – 1 645, Тернопільській – 2 209, Чернівецькій – 877, Закарпатській – 1 920 [21, с. 131].

Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 23 серпня 1947 р. «Про оподаткування сільських господарств західних областей УРСР» на господарства з прибутком 10 тис. крб. у рік встановлювалися надбавки до податку у розмірі 50 %, до 15 тис. – 75, більше 15 тис. – 100 % [7, с. 2–5].

У 1947 р. норма зернопоставок з одноосібника зросла на 25 відсотків: картоплі – на 100, молока – на 70, м'яса, хутра – на 300. Крім того, визначалася поставка яєць – 300 шт. з господарства на рік та обов'язкова продаж державі шкіри від забитої худоби. З'являється також указ Верховної Ради Союзу РСР «Про державний податок на кон'юнктурні прибутки куркульсько-заможних господарств західних, Ізмаїльської і Чернівецької областей Української РСР». Розмір податку встановлювався у сумі 1 тис. крб. з кожного гектара землі. За несплату податку все майно селянина, за винятком житлового будинку, одягу та предметів побутового користування, кофісковували [22, с. 154].

Селяни, які не бажали пов'язувати свою долю з колгоспом, сплачували натуральний податок у декілька разів більший, ніж ті, котрі виявляли покірність властям. Якщо завдання і було виконане, давали додаткове. І знову селянин вишукував можливості з ним справитися. Та влада на цьому не заспокоювалася: обкладали додатковим, і так доти, поки в коморі нічого не залишалось. Таким чином, і хліба у селянина вже не було, і завдання хлібопоставки не виконувалося. Зате була підстава подати справу до суду. Селянину довелося вибирати: тюрма або колгосп [20, с. 169].

Деякі господарі першими змушені були вступати у колгоспи, надіючись уникнути великих податків. Так, заможний селянин села Біляшів Ковельського району Волинської області Т. Антонюк після того, як йому призначили податок майже у 2 тис. крб, подав заяву до колгоспу. Він мав 16 га землі, трьох коней, п'ять корів, кінну молотарку та інший інвентар, який змушений був передати колгоспу [28, с. 111]. А. Ващук із с. Повурськ цього ж району, маючи 22 га землі, вступив до колгоспу після того, як йому призначили понад 2 тис. карбованців податку [Там само, с. 111, 112]. Економічний тиск держави на селянські господарства щороку посилювався. Унаслідок такої економічної політики більшість індивідуальних господарств зубожіли.

Водночас у кожному районі формувалися групи партійно-радянського активу та органів МВС і МДБ, які роз'їжджали по селах для примусового створення колгоспів. У с. Самушин Заставнівського району Чернівецької області лейтенант МДБ Ведерніков залякував селян: «Якщо завтра не подаш заяви до колгоспу, то я тебе заарештую» [23, с. 656]. Внаслідок шантажу було колективізовано с. Топорівка Заставнівського району Чернівецької області. Улітку 1947 р. було заарештовано 80 селян. Залякані селяни, всупереч своїй волі, подали заяви до колгоспу [Там само, с. 656]. 12 січня 1948 р. в с. Німецьке Луцького району Волинської області переселенцю Долинському наказали або написати заяву до колгоспу, або виселитися з будинку, в якому він із сім'єю проживав [1, с. 212].

Масові безчинства чинила група партійно-радянського активу на чолі із завідувачем парткабінету райвиконкому Будком, організовуючи улітку 1948 р. колгоспи в Колківському районі Волинської області. Всіх селян, які відмовлялися вступити до колгоспу, заганяли у підвал біля сільради с. Комарово. Уночі почергово заводили в приміщення сільради і розпочинали езекуції. Селян на руках піднімали до стелі, пускали на підлогу або підставлену лаву. Ф. Головінському і Д. Ащуліку одягали на голову відро, б'ючи зверху палкою. Селянин Будь від побоїв знепритомнів. Один з активістів всунув непритомному у руку олівець, зробив підпис про вступ до колгоспу [14, с. 71].

У села часто приїжджали уповноважені з району, заганяли селян у хату-читальню, клуб або школу. Один із представників влади оголошував про створення колгоспу і ставив запитання: «Хто проти організації колективного господарства? Прошу голосувати». Як правило, всі, боячись репресій, мовчали. Тут селянам підсовували готові заяви, на яких вони ставили свої підписи або хрестики. Від усіх мешканців села вимагали передати колгоспу свою землю і худобу [20, с. 170].

Задля хороших результатів створювалися фіктивні колгоспи. У селах Майдан та Зелений Дуб Мизоцького району Рівненської області земля, коні, реманент не були усупільнені. Кожен селянин самостійно сів і збирав урожай на своїй ділянці. Встановлений план хлібоздачі місцеві органи влади розподіляли серед селян [18, с. 18].

У с. Луч Лисятинський Стрийського району Дрогобицької області 1949 р. було створено колгосп, до якого вступило 28 господарств (із 110). Районні організації включили його до списку сіл суцільної колективізації і довели план засипки насіння на кожне господарство. Голова колгоспу повідомив секретаря Стрийського райкому КП(б)У, що багато селян відмовляються здавати насіння, оскільки не вважають себе колгоспниками. «Заявіть селянам, – відповів секретар, – хто не бажає бути колгоспником, нехай подає про це письмову заяву» [Там само, с. 17]. Звичайно, ніхто нічого не писав, бо такі заяви стали б «перепусткою» до Сибіру або інших віддалених районів СРСР.

Уповноважені Корецького РК КП(б) Рівненської області Кравець і Мархай у с. Голичівка важко побили вдову Теклю Родованюк за те, що вона відмовилася віддати до колгоспу свого коня. Вони також жорстоко розправилися з одноосібником Павлом Ворощуком. Спочатку його побили і скривавленого закрили в лях. Потім П. Ворощука роздягнули, облили водою і помістили в холодний амбар. У такий спосіб селянина-одноосібника «переконували» у перевагах колективного господарювання [23, с. 696].

Карально-репресивні загони знищували хутори, мешканці яких найбільш затято виступали проти колективізації та допомагали повстанцям їжею, одягом, схованкою. Хутірська система не дозволяла владі контролювати селян повністю. Тому їх насильно виганяли з хуторів. Їх ліквідація особливо активізувалася на завершальному етапі колективізації [15, с. 158]. Протягом 1950–1952 рр. було зігнано з батьківської землі власників 91 226 хутірських господарств, з них 69 245 розселили в західних областях, 21 581 – у південному регіоні України, а деяких депортували у Сибір [23, с. 854].

Селяни чинили опір свавіллю партійним структурам. У травні 1951 р. представники влади на хуторі Яцули Дубровицького району Рівненської області соки-

рою зруйнували вікна, піч, дах і частину стелі в оселях А. Стасюка, Я. Воробєя, Л. Стасюка, К. Колесника [25, арк. 210–212].

Справжний вандалізм вчинили радянські активісти під керівництвом секретаря Дрогобицького РК(б)У Тамари Зубатенко у с. Зимівки. Разом з тим партійні активісти зруйнували хату вдови Юлії Ковбасюк (матері двох малолітніх дітей), господар якої загинув на фронті в лавах Червоної армії. Вони «побили половину дахівки, а хату зовсім знищили...», залишивши вдовицю з дітьми без даху над головою. Подібна доля в Зимівках спіткала ще 15 родин. Радянські активісти спалили 8 будинків, 10 оборогів, 50 ц картоплі, вулики з бджолами. Дільничний міліціонер Лопатчак з підручними тягнули за волосся Катерину Якімець та били прикладами, копали ногами і знущалися над нею тільки за те, що вона не хотіла добровільно переселитися [25, арк. 284–287].

Однак переселення, незважаючи на тиск і погрози, проходило повільно. На 1 листопада 1952 р. було переселено лише 29 785 хутірських господарств, або 58 % від встановленого плану, в Станіславській області на 31,9 %, Дрогобицькій – 35, Львівській – 35,3, Тернопільській 40,7 %. Селяни не хотіли залишати насиджені та обжиті місця [26, арк. 21–23].

Водночас зростала кількість депортованих – учасників національно-визвольної боротьби та членів їхніх родин, а також тих, що чинили опір колгоспному ладу. Їх вивозили до Сибіру, на Крайню Північ, у Казахстан як «куркулів». У Станіславській області до списку «куркульських» потрапили селяни Ілля Скуба та Наталя Сивак. Скуба мав будинок, сад, дві корови і 0,5 га землі, а Сивак – будинок, корову та 0,15 га землі [4]. У Любомльському районі Волинської області до «куркульських» були зараховані безкінні селянські господарства, які мали 1–1,5 га землі [20, с. 168].

Крім адміністративного тиску сталінський режим надалі вдавався до широкої соціальної демагогії. Уся ідеологічна машина сталінського режиму була спрямована на пропаганду колгоспного ладу. З цією метою проводилися різні наради, семінари, конференції, лекції, екскурсії, використовували радіо, кіно, пресу.

Хоча пропаганда і соціальна демагогія широко використовувалися, однак не вони були визначальними. Фактично завдяки насиллю до початку 1950 р. суцільну колективізацію в основному завершили Волинська і Чернівецька області – 90–91 % селянських господарств. У Станіславській області цей показник становив 37,6 %, у Львівській – 50,1, Тернопільській – 64,2, Закарпатській – 65,9, Рівненській – 67,3, Дрогобицькій – 84,4 % [21, с. 145]. Відтак каральні акції наростали. Результат не забарився. На початку 1952 р. у західному регіоні України було колективізовано – 95,2 % селянських дворів, що складало 99,2 % посівної площі [20, с. 172].

Таким чином, для створення економічної бази тоталітарного режиму та придушення національно-визвольного руху компартія намагалася за допомогою карально-репресивних органів утвердити колгоспний лад. Побої, залякування, шантаж, провокації, арешти, депортації, податкова політика тощо звужували соціальну базу визвольного руху, а відтак відкривали дорогу до організації колгоспів. Так за сталінським «рецептом» була здійснена «революційна перебудова» західноукраїнського села – відчужено селянина від власності, знищено хлібороба-господаря землі.

Бібліографічні посилання

1. **Антонюк Я.** Протидія СБ ОУН (б) «суцільній колективізації» Волині та Полісся (1947–1949 рр.) / Я. Антонюк // Національний університет «Острозька академія». – Серія «Історичні науки». – Вип. 17. – Острог, 2011. – С. 211–219.
2. **Баран В.** Україна: новітня історія (1945–1991) / В. Баран. – К., 2003.
3. **Білас І.** Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. – Кн. 2: Документи і матеріали / І. Білас. – К., 1994.
4. **Вівчар Б.** Як нас виселяли / Б. Вівчар // Галичина. – 1990, 1 вер.
5. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади 1946–1947 рр. – Т. 2 / відп. ред. Ю. Сливка. – Л., 1998.
6. Збірник постанов розпоряджень уряду УРСР. – 1947. – № 12.
7. Там само. – 1947. – № 17.
8. **Івасюта М. К.** Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР / М. К. Івасюта. – К., 1962.
9. Історія українського селянства. Нариси у 2 т. – Т. 2 / під. ред. В. Смоля. – К., 2006.
10. Історія Української РСР : у 8 т. – Т. 8, кн. 1. – К., 1979.
11. **Кентій А.** Нариси боротьби ОУН-УПА в 1946–1956 рр. / А. Кентій. – К., 1999.
12. **Киричук Ю.** Нариси історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. / Ю. Киричук. – Л., 2000.
13. **Когут П.** Колективізація в західноукраїнському селі / П. Когут. – Л., 2000.
14. **Ленартович О.** Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. / О. Ленартович. – Луцьк, 1998.
15. **Масловский В. И.** В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939–1950 гг. / В. И. Масловский. – Л., 1984.
16. Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX–XX ст.) / за заг. ред. Я. Малика. – Л., 2003.
17. Розвиток економіки західних областей УРСР 1939–1959 рр. – Л., 1960.
18. **Рубльов О.** Згадка на сумні роковини / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К., 1990.
19. **Русначенко А.** Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. Русначенко. – К., 2002.
20. **Сеньків М. В.** Радянські форми та методи колективізації західноукраїнського села (1944–1952 рр.) / М. В. Сеньків // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріж. нац. ун-ту. – Запоріжжя, 2013. – Вип. XXXV. – С. 167–173.
21. **Сеньків М.** Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. / М. Сеньків. – Л., 2002.
22. **Сеньків М.** Соціально-політичні передумови суцільної колективізації західноукраїнського села (1944–1947 рр.) / М. Сеньків // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріж. нац. ун-ту. – Запоріжжя, 2012. – Вип. XXIII. – С. 148–155.
23. **Сергійчук В.** Десять буремних літ. Західноукраїнські землі 1944–1953 роках. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К., 1998.
24. **Сушик І.** Волинське село у перше повоєнне десятиріччя (1944–1953) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск / І. Сушик. – Дрогобич, 2002. – С. 474–484.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 24., спр. 870.
26. Там само. – Спр. 1666.
27. **Шаповал Ю. І.** Мороз перед «відлигою» / Ю. І. Шаповал // Історія України. Нове бачення. – Т. 2 / Ю. І. Шаповал. – К., 1996. – С. 329–362.
28. **Ярош Б.** Сторінки політичної історії 30–50 років ХХ ст. / Б. Ярош. – Луцьк, 1999.

Надійшла до редколегії 19.01.2015